

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն

Պարիզի «Le Gaulois» օրաթերթի նոյեմբ. 6-ի համարում տպւած է յայտնի հասարակական գործիչ, ֆրանսիական ակադեմիայի անդամ և Պարիզի պատգամաւոր Դընի Կոշենի հետեւեալ յօդւածը, որը առաջ ենք բերում ամբողջովին:

Թիւրքերը հազիւ են յայտարարել պատերազմը և ռուսական լեգէոնները արդէն իջնում են Կովկասի բարձունքներէց՝ իրենց առաջից հալածելով թիւրքերին:

Թիւրքերը: Ոմանք երևակայում են տակաւին, որ ամբողջ իսլամական աշխարհը Ելլղըդ-քեօշկից մի հատիկ բառի է սպասում ծունկի գալու համար: Այս ցեղը, Մահամէդ Բ.-ի օրով, քառասուն եղներով քաշւած, և վենետիկցի մի ուրացողից զնւած, աշխարհի կրուպկի նշանաւոր ռումբաձիգների նախատիպը կազմող իր քարաձիգ գործիքներով Պոլսի պարիսպները քանդեց: Միկնոյն ցեղը, Մահամէդ Բ.-ի թոռան, սուլթան Սելիմի առաջնորդութեամբ Եգիպտոս մտնելով, ստիպեց մարգարէի և խալիֆի ուղղակի յաջորդ Աբբասներին, որ նրանց իրաւունքները զիջեն Սելիմին: Բայց այս յափշտակուած հեղինակութիւնը երբէք չճանաչուեց իսլամ աշխարհից, և Պոլսի սուլթանը ոչ մի ժամանակ հաւատացեալների հրամանատարի ակնածանքը չէր վայելում ամբողջ Հնդկաստանում, Արաբիայում, Եգիպտոսում, Սուդանում և Մարոկկոյում:

Արիւնդուշտ Արգիւլ-Համիդը փորձեց ձեռք բերել խալիֆների վայելած նախկին յարգանքը, բայց միայն Վիլհելմ Բ.-ին էր, որ յաջողեց խաբել ժ.թ. դարը վերջացաւ ամբողջ քաղաքակիրթ Եւրոպայի ազազակներով, բացի Գերմանիանից, որովհետև մի վեհապետ մեթոդիկ և վարչական եղանակով անարգել կոտորում էր հարիւր հազարաւոր իր հպատակներին: Մեր դեսպանը, պ. Պոլ Կամբոն,

պատմութեան մէջ չլսուած այս ոճիրը հրապարակեց Ֆրանսիայում: Լորդ Սալսբորի նոյնը ծանօթացրեց Անգլիային: Պատգամաւորական պալատները յուզւեցին: Աւագ, հիմա միայն ես էի մնացել վկայելու համար այս խնդրի շուրջը Պրեսանսէի, Ժորեսի, Ալբեր դը Մէօնի և իմ միջև տիրող սերտ համաձայնութեան մասին: Հայաստան, Այդ վաղեմի մշակոյթի երկիրը, Բաբելոնի վեհապետների գաղութը, Հոովմի փառասիրութեան առարկան, փառաց քրիստոնէութեան՝ նրա արշալոյսին իսկ, խաչակիրների դղեակներով ու եկեղեցիներով լի, — Հայաստան, Պարսկաստանի հանձարն ունեցող բանաստեղծներով, և բեզուս իր հերոսներով, Միհրդատից սկսած մինչև Բագրատունին, սպանդանոցի էր վերածուած: Տրապիզոնից, Էրզրումից և Խարբերդից համնող ողբերը արձագանգեցին բոլորի սրտում, բացի Գերմանիայի կայսրից:

Նրա մտքում տարբեր գաղափար ծնուեց: Կարելի էր օգտագործել պատիւը կորցրած հզօրներին. պէտք էր գնալ տեսնել նրանց այն բոպէին, երբ ամենքը շուռ են տալիս իրենց երեսը. այս դեպքում նրանք երախտապարտ կը լինեն, և ինչքան մեծ լինի գարշանքը, այնքան աւելի շատ կը լինի անակնկալ մեծարանքի հաւատքից ստացւելիք շահը:

Եւ Վիլհելմ Բ. այս նպատաւոր բոպէից օգտուեց Արդիւ-Համիդին այցելելու համար: Բայց սխալուեց իր հաշուում: Նա կարծում էր, թէ այդ գնով կարելի էր ստանալ ամբողջ մահմեդականութեան յարգանքը: 1898-ին Դամասկոսում, իշխան Բիւլովի խօսքերով, նա յայտարարեց հանդիսաւորապէս „Երկրի երեսում գտնուող երեք հարիւր միլիոն մահմեդականները կարող են, վստահ լինել, որ Գերմանիայի կայսրը նրանց բարեկամ կը մնայ“:

Եւ բարեկամացաւ միայն Արդիւ-Համիդին: Բայց նոյն իսկ այս չարաբաստիկ բարեկամին չկարողացաւ պահել նրա արիւնոտ գահի վրայ: Յաջորդները միայն լաւ խոստումներ արին: Եւ վերսկսեցին կոտորածները Էրզրումում, Խարբերդում եւ Ադանայում: Սրանք Գերմանիայի ոչ թէ

բարեկամներ եղան, այլ հլու ստրուկները: Երեք շաբաթ առաջ իտալական լրագիրները հաստատեցին, որ ութ հազար գերմանացի ինստրուկտորներ և հազար սպայ մտած են թուրք զօրախմբերի մէջ: Լեման Ֆոն Սանդերս իր սպայակոյտով (շտաբ) մասնակցում է մինիստրական ժողովին *predendo nna attitudine di padroni*. Նաւատորմիլը բաղկանում է „Գեօքէն“ և „Բրեսլաու“-ից՝ „Նաւուզ“ և „Միդիլի“, անւան տակ, բայց գերման նաւաստիներով և հրամանատարներով:

Թիւրքիան չէ, որ յայտարարում է պատերազմը, այլ Գերմանիան: Միայն թէ նա առջևից քշում է փաթթոցաւոր և ֆէսաւոր թիւրքերին, հարւածները նրանց ընդունել տալու համար, ինչպէս Շարլերուայի ճակատամարտում իր զօրքի առաջից ուղարկում էր հանքի բանւորներին գործի հազուստներով և բանւորական լապտերները տակաւին ձեռքերնին բռնած:

1896 նոյեմբերի 3-ին Աբդիւլ-Համիդի ոճիրները պալատում քօղազերծ անելիս ես ասում էի, „Սա եւրոպական հայրենասիրութեան մի հարց է... Ամբողջ քաղաքակիրթ եւրոպան շահագրգռւած է, որ իր տերրիտորիայի մի անկիւնում բարբարոսութիւնը դադարի իշխելուց“:

18 տարի առաջ ես ասում էի. „Ամբողջ աշխարհին յայտնի է, որ մենք դաշնակիցներ ունենք: Իրաւունք ունեմ գոնէ խօսելու մեր և ռուսների միջև հաստատւած մշտատե բարեկամութեան մասին... Ժամանակ է կոչ անելու այդ բարեկամութեան, որովհետեւ նա չի կարող աւելի պատեհ առիթ գտնել նւիրագործուելու համար“:

„Փրանսիայի բարեկամութիւնը թանկագին է, նա հաւատարիմ է, նա արժանի է, որ կապեն նրան: Այո՛ւ, Բայց Փրանսիայի բարեկամութիւնը իր պահանջներն էլ ունի: Նրա հետ միացած պէտք է պաշտպանել տկարներին, թիւկունք կանգնել ճնշւածներին, զոհողութիւն յանձն առնել թէկուզ միայն արդարութեան և ազատութեան սպասարկելու համար: Ահա սրանք են Փրանսիայի բարեկամութիւնից ծագող պարտականութիւնները: Պարոն մինիստր,

այս բանը յայտնեցէք մեր բարեկամներին”:

Այսօր Ռուսաստանի և Ֆրանսիայի դաշնակցութիւնը դրոշմաժէ ուստի և ֆրանսիացու արիւնով: Ներեցէք, որ իմ խօսքերն եմ յիշում, փոխանակ յիշելու այն բոլորը, ինչ խօսում էին այն ժամանակ ամենքը, որոնց կրկնողութիւնն էր, որ ես արի պալատում: Այո, տասնևութ տարի անց, ինձ թւում է, որ մեզ հասկացան: Ռուսաստանը գիտէ, թէ ինչ է Ֆրանսիայի բարեկամութեան արժէքը, և գիտէ նոյնպէս, թէ ինչ են նրա պարտականութիւնները: Երբ Կայսրը երէկ կոչ արեց մեզ պաշտպանելու Սերբիան, որին սպառնում էր ամբողջ գերմանական զանգւածը, երբ Նա հրատարակեց իր վեհանձն կոչը Լեհաստանին, և երբ վաղը, առանց վրդովւելու թիւրքերի խելակորոյս գրոհից, Նա լսելի կը դարձնէ Հայաստանին, Տրապիզոնից մինչև Ադանա և Ալէքսանդրեա, յունական կղզիներին և Իզմիրին, ազատագրման և ազատութեան միևնոյն կոչը, ինձ թւում է, թէ Ռուսաստանը կը դառնայ մեզ և կը հարցնէ. „Ֆրանսիացիներ, գոհ էք“:

(Հորիզոն).

ՈԳԵԼԻՑ ԸՄՊԵԼԻԲՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ*).

2.

Ոգելից ըմպելիքների գործածութիւնը մանաւանդ օգուտ տարածւում է հայ գիւղերում և լեռնային շրջաններում գործ են ածում օղին, որը թէ էթան է թէ շուտ ազդող: Մեզ մօտ՝ ճամարիտ է այնքան չի տարածւում ոգեմոլութիւնը, ակոհողիզմ, որը յայտնի հոգեբոյժ պրօֆ. Բեխտերը համարում է հիւանդութիւն, որ սարսափելի քայքայիչ հետևանք ունի թէ խմողի կազմուածքի և թէ նրա սերնդի վրայ. բայց դժբախտաբար մեզ մօտ արդէն սկսում է երևալ ակոհողիզմը, թէև նուազ չափով: Հոշակաւոր պրօֆ. հանգուց. Չախարինը (Захаринъ) ասել է. «Երբ մտածում եմ ազգային արբեցողութեան մասին, Ռուսաստանի ապագան ինձ սարսափելի է երևում»: Վերոյիշեալ գիտնական Բեխտերը իւր մէկ գրուածքում գրում է. «Համաձայն ամերիկական վիճակագրութեան երեքայ յանցաւորները ծնունդ են ոգեմոլ ծնողներից՝ տալով 47⁰/₀, անգլիացիները 43,5⁰/₀, իսկ՝ ընկնաւորներ, էպիլեպսիա. 49,5⁰/₀»: Ակոհո-

*) Տես Արարատ 1914, հոկտեմբեր: